

„*Factus est Deus homo ut homo fieret Deus*” (Isten emberré lett, hogy az ember megistenülhessen). Ezt a paradox tételt az elmúlt ezer évben sokan és sokféleképpen próbálták kézzelfoghatóvá tenni. Bereményi Géza 2009-ben publikált

52 Basa Viktor

JELENLÉT, BEAVATÁS, IRODALOM

Bereményi Géza:

Jézus újságot olvas

jában a transzcendencia – bár ez lehetetlen – olykor mégis megjelenik. A címadó és kötet élén álló novella az emberré lett Istent úgy képzei el, mint egy fehér inget, kék nadrágot viselő szerelőt, aki, amíg rendbe jönnek a dolgok, újságot olvas az ágyunk mellett ülve.

A könyv persze ennyire nem egyszerű. A fentebb említetttnél kevésbé hagyományos és nehezebben értelmezhető az a fordulat, amikor a *Műdal* című elbeszélés végén maga Rózsa Sándor jelenik meg testestül (egy kútból felhúzott vödör szélén ülve, csuromvizesen, a drótkötelet szorongatva és azzal együtt forogva). A jelenet csupán azért nem mulatságos, mert a híres betyár szigorú szemrehányást tesz a főhősnek, aki ezért aztán „megöli”, visszaejti a kútba. Tehát a hétköznapi világába lépő „csodának” – e felől a szöveg felől nézve úgy tűnik – nemcsak gyógyító ereje lehet.

A *svéd király* című novella – ha lehet – még ennél is fantasztikusabb: az elbeszélte történet főhőse és ugyanannak a történetnek az olvasója találja magát váratlanul egy térben és egy fizikai valóságban, az olvasó lakásán, vagyis inkább sokkal távolabb, „az életen kívül”. Ez a találkozás szintén nem hordozza a csoda megkönnyebbitő erejét, hiszen a főhős inkább szabadulna tőle, ám már nem lehet meg nem történtté tenni:

– *Leteszem a könyvet – mondta Somogyi.*

– *Már késő – türelmetlenkedett a király.*

Már késő, hiszen a király szavai szerint: „míg ön ezt a könyvet olvassa, pályafutásunk közt kapcsolatok létesülnek”, továbbá: „az ön hadjárata az enyémtől függ, s az enyém az önétől”. Az olvasó és az elbeszélés kölcsönös hatást gyakorolnak egymásra.

novelláskötetének címével – *Jézus újságot olvas* – mindössze három szóban, ám igen megragadó módon lépett be a misztériumot újraírók táborába. A negyven évre visszatekintő, válogatott elbeszéléseket tartalmazó könyv címe azt (is) sugallja, hogy az emberi lét szférá-

Természetesen a fentebb leírt háromféle „megtestesülés” többféle értelmezésre ad lehetőséget, különböző kontextusokba illeszkedik, más és más valóságzférákkal létesít kapcsolatot.

A *Jézus újságot olvas* című történet és a kötetet záró *Eldorádó* című írás az emberi életet befolyásoló *hit* történetei, ha úgy tetszik, 53 a szellem győzelméről szólnak a test felett. Ez értelmezhető immans, pszichológiai síkon – ugyanakkor értelmezhető emberfölötti távlatban. Bereményi szövegei egyik interpretációs hozzáállást sem teszik lehetetlenné, ám véleményem szerint szokatlanul szókimondó módon beszélnek a rossz (bálványimádás, egocentrizmus, betegség, halálveszély) és a jó (istenhit, imádság, létbiztonság, jó halál) *spirituális* harcáról: „Nagyapánk felemelkedett, odahajolt felesége szeméhez, úgy mondta: »A gyerek az enyém. Nem adom oda nektek.«”

Az első és az utolsó elbeszélés egyaránt egy-egy csodálatos megmenekülést tematizál, de míg a kötet élén álló történet inkább a transzcendencia alászállását beszéli el, addig a kötetet záró novella az ember fölemelkedési lehetősége felől tesz kísérletet a természetfölötti valóság ábrázolására. (Tehát a szerző *bevezeti* előbb az olvasót a kötet világába, végül aztán *ki is vezeti* onnan.) A jó győzelme ezekben a történetekben nem a halál elkerülését jelenti, hanem azt, hogy a halál valósága, a halálhoz való pszichés hozzáállás átalakul – az evilági élet vége úgy jelenik meg, mint kivételes lehetőség, hiszen az ember nem csak megsemmisülhet a halálban, hanem az számára „átmenetté” is válhat: „A fontos az a nagyon rövid idő, amikor a halálát érezte. A falnál állt, néhány szívdobbanás elteltéig várta a lövést a formáknak világától elszakadva, és egy nagy erejű képet látott magában megjeleni. Azt keresi azóta is. Hogy mi volt ez a kép, úgy tudná azt elmondani itt mostan, hogy rajta volt egyszerre minden, amit ő addig látott életében. Egyszerre látta az egész életét.”

A könyvet keretező két szöveg témafelvetése és a kötet címe egész egyértelműen kijelölik azt a ma nem divatos, ám annál érdekfeszítőbb spirituális orientációt, mely akkor is irányt ad a Bereményi-történetek értelmezésnek, ha kimondva nincs jelen a kötet minden írásában. Megkerülni nem tanácsos, talán nem is lehet. Bereményi Géza prózájának ereje és súlya onnan is ered, hogy a háttérben állandóan ott ragyog a jó végső győzelmének reménye. Sőt, mindenféle birtokos- vagy minőségjelző nélkül *a remény*. Félreértés ne essék: ez a remény nem naivitást jelent, hanem sokkal inkább a tűzpróbának alávetettek és megmenekültek ethosát, a *bibliai Jób* szenvedései nyomán kialakult realitásérzékét. Mindez olyan erősen átüt az írásokon, hogy akár konkrét élettapasztalatot, vagy ha úgy tetszik, istenélményt is feltételezhetünk mögötte.

Másféle kapukat nyitogat a *Műdal* című novella. A történet summázata az, hogy egy parasztfiú pümkösd napján elhagyja, elárulja a családját. Nem csupán azzal, hogy ígérete ellenére *nanónak* nem szed vadvirágot és ehelyett *végvölgyi kisasszony* oldalán alakítja a pümkösdí királyt, 54 hanem azzal is, hogy eljátszik a továbbtanulás (tanfolyam) és a társadalmi felemelkedés gondolatával. Nem véletlen, hogy a hazatérése után a családi ház kútjából – mintegy a lelkiismeret mélyéről – éppen a szegénylegény Rózsa Sándor alakja bukkan föl, mint testté lett, életre kelt szemrehányás. Neki pedig nincs más lehetősége, mint el- és megfojtani őt. Ez a megtestesülés a főtebbivel szemben nem spirituális, inkább „pszichikai jelenség”: *dédoublement*, ironikus találkozás önmagunkkal.

A *Műdal* ezáltal olyan témát ragad meg, mely a spirituális harchoz hasonlóan az egész kötetet átszöve, újabb és újabb variációkban bukkan föl. Bereményi Géza könyve ugyanis explicit szól az emberről, méghozzá az ember élettörténetének azon pillanatáról, amikor a bűn valósága nyilvánvalóvá válik számára és önmagára nyílik a szeme. Másképp kifejezve beavatás-történetek ezek: gyermekek lépik át bennük a felnőttkor küszöbét, sok esetben árulók lepleződnek le (önmaguk vagy mások előtt), illetve leplezetlenül mutatkozik meg bennük a fájdalom és a halál (valaki halála).

Még – utólag – a legártatlanabbnak tűnő írás, a *Csendőrök* is súlyos terheket hordoz: kegyetlen gyermekjátékok terhét. A történetben egy „csodálatosan szép arcú” leány válik kivégzés célpontjává, árulás áldozatává, hiszen kedvese közömbösen viszonyul hozzá, nem siet segítségére. Ha óvodások vagy kisiskolások morbid játékáról van is szó, a fájdalmas végeredmény tekintetében mindegy: „Ekkor Éva elsírta magát. Még a szemét sem nyitotta fel, úgy sírt, gyönyörű arcán ráncok ugráltak.”

Áldozat *Az anyai ág* című novella hősnője is: a bravúros stílusban megírt, látszólag könnyed történet házasságtörést, szerelemfáltésból elkövetett tömeggyilkosságot és halálos kimenetelű gyermekszülést tematizál. Kevésbé felkavaró az *Utolsó kör a vízen*, de az is egy szakítás története, vagyis hazugság, árulás és szeretetlenség nyomasztó terheit közvetíti az olvasó felé. A *fel-türt gallér* főhőse, aki az éteri példaképnek, Pierre-nek a nyomát követve próbál felnőtté válni, végül egy szexuális aktusba nyer akaratlan betekintést. A *Hóesés a Vízivárosban* című novella gyermek főszereplője nagyapja elárulásán és az árulásból fakadó szegíyenen, vagyis önmaga bűnösségének tapasztalatán keresztül találkozik és szembesül a felnőttek világával: váratlanul nagy lépéseket tesz a felnőtté válás felé. Az *Irodalom* című elbeszélés ifjú írója pedig saját nagymamája *agóniáját* próbálja hazugsággal enyhíteni, közben egy öreg kémnő megöléséről ír elbeszélést, akiben nem nehéz fölismerni a haldokló és terhet jelentő nagyszülőt. E hősnő keresztül az olvasó él át mély találkozást az árulóvá lett, de árulását föl sem ismerő emberrel,

akinek a bűn öntudatlan adottsága. Ennek súlyát Szentkuthy Miklós axiómája világíthatja meg leginkább: „nincs visszataszítóbb erkölcsi sülyedés, mint élni merni egy halott mellett” – ebben az esetben egy haldokló mellett – ám ezt mindannyian elkövetjük (Szentkuthy Miklós: *Fejezet a szerelemről*, Bp., Szépirodalmi, 1984, 202.).

55

A bűnnel való találkozás és a felnőtté válás kapcsolatát összegző módon, a halállal, a szexualitással és az árulással való első, de annál gyötrőbb találkozás áll a *Petőfi „Ha férfi vagy, légy férfi” c. költeményének elemzése* című történet középpontjában. Az ötvenes évek diktatúráját, majd a forradalom utáni megtorlás légkörét is felidéző elbeszélés egy gimnazista fiú felnőtté válását írja le, és bizonyítja, hogy a szemek megnyílása mennyire szorosan társul a bűnhöz és a tragédiához. Mottója lehet a kötetnek a következő két mondat: „Legyen ő a győztes. Nálam a vesztesek a nyerők.” A vesztesek nem azért nyerők, mert feladták az életet, sokkal inkább azért, mert találkoztak valami megkerülhetetlenel, megbirkóztak vele, és ezért előrébb vannak egy lépéssel a győzteseknél: „Eddig szóbeszédből hallottam felőled, most pedig saját szememmel láttalak!”, mondja a vereségét belátó és megértő Jób Istennek (Jób 42,5).

Talán a legbonyolultabban a „harmadik típusú” találkozás értelmezhető. Eddig a kötet szövegeiben megjelenő találkozások kapcsán az ember Istennel és önmagával való találkozását vizsgáltuk: úgy tűnik, hogy *A svéd király* című novella az irodalmi élményt teszi történetté, annak ad elbeszélhető, dramatizált struktúrát. Nem nehéz persze e hetvenes években született írásban a megértés történetiségének kérdését, a hermeneutikai kör („Leteszem a könyvet. / Már késő.”) problémáját, illetve a fenomenológiai reflexióból ismert *életvilág* problematikáját (nem lehet tudni, hogy Somogyi olvassa a Király életét, vagy a Király Somogyiét, ki az alany, ki a tárgy?) fölfedezni. Itt egy, a példabeszédekhez hasonló műfajú elbeszéléssel állunk szemben, mely filozófiai problémákat tesz plasztikusabbá, megközelíthetőbbé. A svéd király és a svéd király történetét olvasó Somogyi egy síkon való megjelenése meghökentető, megnehezíti a szöveg referenciára találását. Kísérlet ez a valóságvontakozásról az irodalom működésére fordítani az olvasói figyelem teljes erejét.

A Levelet Zs. asszony című novellának nem a fabulájában, hanem a szókészletében, nyelvi működésében találunk lépéseket a nyelv teljesítőképességének elbizonytalanítása, demitizálása, a szöveg referencialitástól való eloldása felé. A monológban megjelenő, öncélúnak ható neologizmusok – *zimi-zümi, lilaminya, kikikaka, pitypaty, fifüfifüfiü, ratatatta* (etc.) – használata zavarja a nyelv szimbolikus funkcióját. Ironikussá teszi az is a szöveget, hogy a beszélő én és a címzett valószínűleg ugyanaz, vagyis ez egy *önmegszólító*

szöveg (vö. Szajbély Mihály: *Álmok álmodói*, Bp., Magvető, 1997, 212.). Talán ez az írás áll a legtávolabb a klasszikus, 19. századi elbeszélői hagyománytól, ugyanakkor mégis rengeteg önéletrajzi elemet tartalmaz. Ahogy a könyv többi írása is.

56 Háromféle „megtestesülés”, háromféle csoda, háromféle találkozás: Istennel, emberrel, irodalommal. Bereményi Géza kötetének egyik legnagyobb erénye, hogy otthonteremtővé tud válni, a transzcendens élményt, az emberség fájdalmát és a hermeneutikai problémákat egyaránt képes megszelídíteni. Összegyűjti olvasóit, mint egy tábortűz fénye és melege. Ha Jézusra, önmagunkra vagy a minket olvasó regényre hétköznapi egyszerűséggel szeretnénk reflektálni, jó szívvel hagyatkozhatunk erre, a több mint négy évtized termését magába foglaló gyűjteményre.

